

MJESTO I ULOGA ŽENE U POSLOVICAMA HRVATSKOG ILI SRPSKOG I ENGLSKOG JEZIKA¹

DANICA ŠKARA
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.2-91.09+820-91.09:398.9
Izlaganje sa znanstvenog skupa
Conference paper

Primljeno
Received : 1988-01-16

Poslovice su najneposredniji izraz tradicije i kulture određenog naroda. Žena je oduvijek imala specifičnu ulogu u tradiciji; stoga su i brojne poslovice koje govore o raznim fazama njena života.

Osnovni zadatak ovog rada je istražiti sličnosti i razlike u poimanju žene u različitim kulturama s posebnim osvrtom na poslovično blago hrvatskog ili srpskog i engleskog jezika.

0. Cilj i zadaci rada

S obzirom na činjenicu da su poslovice stare koliko i sam čovjek i njegova misao te da su prisutne u većini jezika i kultura svijeta, moguće je zaključiti da je poslovični način izražavanja imanentna potreba čovjeka i jedan od trajnih oblika njegova iskazivanja. Njihovo izučavanje, naročito u novije vrijeme, pobuđuje interes ne samo folklorista nego i lingvista, psihologa i dr., a što je vidljivo iz brojnih radova.² Dok su ostali evropski jezici, kao npr. engleski i njemački, obogaćeni velikim brojem radova koji se bave analizom poslovice s različitih aspekata, dotle na analizi hrvatskog ili srpskog jezika predstoji obiman rad.

Upoznavanje poslovice najefektniji je način da se približimo, upoznamo i razumijemo kulturu i tradiciju čiji su one izraz, jer one nose sa sobom breme kulturnih sadržaja i predrasuda koje jednim kontinuitetom žive sve do danas.

Pitanje poslovice koje govore o ženi³, njihove specifičnosti i povezanost s ženskom sudbinom, još je nedovoljno istraženo, pogotovo s obzirom na kompleksnost te problematike.

Osnovni zadatak ovog rada je ukazati na mjesto i ulogu žene u poslovičnom izražavanju hrvatskog ili srpskog i engleskog jezika. Kako je

¹ Ovaj rad se temelji na korpusu poslovice koje su istražene za potrebe referata »Attitudes Towards Women Expressed in Croatian Proverbs«, Second International Conference: *Writing and Language: The Politics and Poetics of Feminist Critical Practice and Theory*, Dubrovnik, 8-14. May 1988.

² Interes znanstvenika za poslovično istraživanje vidljiv je iz rada W. Miedera, *International Proverb Scholarship: An Annotated Bibliography*, New York: Gerland Publishing, 1982.

³ Vidi Milan Z. Vlajinac, »Žena u narodnim poslovicama«, *Srpski etnografski zbornik*, Knjiga LXXXVI, Narodne umotvorine, Br. 3, Beograd, 1975.

dihotomija muško/žensko veoma često prisutna i duboko ukorijenjena u poslovicama jednog i drugog jezika, jedna takva analiza mogla bi rezultirati zanimljivim pokazateljima. Dakle, cilj nam je ukazati na sličnosti u poimanju lika žene u različitim kulturama, s posebnim osvrtom na hs. i engleski jezik.

Vraćanje u tradiciju u ovom radu nema nikakav drugi smisao osim da ukaže na kontinuitet u načinu viđenja i interpretacije mjesta i uloge žene od najstarijih vremena do danas.

Uspoređivanjem poslovice, koje govore o ženi u različitim jezicima, nastoji se pokazati univerzalni karakter jednog problema, a to je inferiorni položaj žene u raznim kulturama.

1. Tradicija i identitet žene

Deklarativno prihvaćanje humane jednakosti među spolovima krhko je, kontradiktorno i nesigurno kada samo malo zavirimo ispod kore prosječne građanske svijesti. Kako su poslovice izraz tradicije i kulture jednog naroda, njihova analiza može pokazati kakve su naslage tradicije na tom problemu i ujedno kakve su mogućnosti promjene.

Dakle, dihotomiju muško/žensko treba razumjeti u svjetlu tradicije i također, potrebno je postupno kreirati novo mišljenje koje bi išlo u prilog žene. Naime, kontradikcija spolnosti, prikazana kao prirodni odnos svakog spola prema sebi i prema drugom spolu, prihvatljiva je ukoliko je svedena u razumne okvire. Ako se polazi od pretpostavke da postojanje razlika dvaju spolova zapravo dokazuje njihovo pojedinačno postojanje, tada bi mnogi zahtjevi radikalnih feministkinja bili protivni interesima vlastitog spola. Gledajući s tog aspekta, ponekad treba podržavati i razlike, a ne inzistirati na zahtjevu da se spolovi izjednače na bilo kojem nivou. Naime, zaista nije potrebno da žena »izade iz svog spola« da bi dokazala svoj identitet, tj. nije potrebno odvojiti se od ženskosti da bi se moglo razmišljati i upotrijebiti razum. Dakle, te dvije riječi, muško-žensko, ne smiju se shvaćati isključivo biološki, već na višoj razini i šire. One simboliziraju dva komplementarna ili savršeno ujedinjena aspekta bića, čovjeka.

Društveni sistemi su uglavnom nastojali stvoriti uvjete za praktično prevladavanje nejednakosti spolova, ali relativna nerazvijenost i patrijarhalnost kultura čine problem vrlo kompleksnim. Naime, paralelno s teorijskim stavovima i gotovo nezavisno od njih postoji još jedna istina, a to su činjenice svakodnevnog života. Naime, tradicionalne vrijednosti su mnogo jače od zakona i vrlo često u svakodnevnom životu pobjeđuju.

Mnoge društvene institucije i društvena praksa organizirana je uvijek tako da podrži vjerovanje da je muškarac superiorniji spol. Dominacija muškarca ima odraz u gotovo svim sferama života. Da li je žena danas u mnogo boljoj poziciji nego njene prethodnice? Samopouzdanje je svakako veće, ali položaj žene je još uvijek nezavidan u odnosu na muškarca. Činjenica je da su žene danas ekonomski mnogo nezavisnije, ali to nije jedina garancija psihološke nezavisnosti. Koliko su jaki korijeni tradicije, pokazuju mnoge poslovice koje navodimo u sljedećem poglavlju.

Iako poslovice čine dio folklornog nasljedja i usmene predaje u kojoj su žene imale velikog udjela, one se ipak ne mogu smatrati baštinom žene. Zašto? Vjerojatno stoga što poslovice nose mudrost svog vremena, a žena je bila isključena iz svake misaone aktivnosti. Pošto su poslovice izraz duha određenog naroda, one su kao takve relativno nepristupačne ženi, jer duh spada u domenu muškarca, a žena je samo duša.

Vrlo su rijetke poslovice koje daju pozitivan sud o ženi. Takvo monodimenzionalno viđenje žene može nastati ako su u njegovu stvaranju sudjelovali muškarci. Sve je to zapravo dio jedne smislene cjeline. Riječi o ženi izravno ili neizravno govore loše, vjerojatno zbog toga što je samoj ženi riječ bila uglavnom uskraćena. Naime, niti u jednoj kulturi žena dugo vremena nije mogla vršiti zanimanja koja su imala monopol djelotvornih riječi, jer riječ je čin, moć. Putem riječi, žena je isključena iz riječi koje bi joj mogle dati moć ili osigurati uspjeh. Riječ je oduvijek bila magična formula uspjeha. Kako je žena bila isključena iz kruga riječi, dakle iz kruga stvaralaštva, kreativnosti, stoga i nije mogla sudjelovati u stvaranju poslovičnog blaga, koje je zapravo odraz kreativnosti čovjekova duha. To je ujedno i razlog što je žena na takav način prikazana u poslovicama većine jezika.

Poslovice su, bez sumnje, bile omiljeno sredstvo govora i u klasičnim jezicima, a mnoge od njih su aktualne i u modernoj upotrebi u raznim varijantama. Tako su npr. latinske poslovice, koje govore o ženi i koje se vrlo često koriste u raznim jezicima, sljedeće:

Malum est mulier sed necessarium malum.
Žena je zlo, ali nužno zlo.
Women are necessary evils.

Mulieribus longam esse caesariem, brevem autem sensum.
U žene je duga kosa a kratka pamet.
Long hair and short wit.

Navedene latinske poslovice iskazuju negativan sud o ženi, pokazujući na taj način da je inferiorni položaj žene kontinuirana pojava, koja se može naći gotovo u svakom društvu i kulturi, od najstarijih vremena do danas. To zapravo pokazuje kako su velike naslage mistifikacija u tumačenju odnosa među spolovima i tumačenju društvenog položaja žene, te da su te naslage tradicije toliko neprobojne i da žive u jednom kontinuitetu, pa stoga još dugo neće biti na odmet ponavljati osnovne činjenice o njihovom društveno-historijskom uzroku i psihološkom mehanizmu. Naime, klišeji koji su prisutni u poslovicama i koji uglavnom nose negativne konotacije vezane uz ženu, prisutni su u svijesti mnogih koji bi se danas htjeli smatrati društvenom avangardom. To ukazuje na težinu i ozbiljnost problematike vezane za ženu. Upravo stoga je i potrebno osvijetliti taj problem s raznih aspekata, a jedan od načina jest izučavanje stava izrečenog u poslovicama, jer poslovice su izraz duha određene kulture.

2. Stav prema ženi izražen poslovicama hs. i engleskog jezika

Ako se usporede poslovice hrvatskog ili srpskog jezika sa stranim poslovicama, može se vidjeti da problematika žene kao takve ne zaostaje po iscrpnosti od iste problematike kod drugih naroda. Dakle, poslovice raznih naroda pokazuju svoju zajedničku osnovu i općeljudske komplementarnosti.

U poslovicama hs. i engleskog jezika žena je prikazana u svim životnim fazama: dijete, djevojka, majka, udovica i starica. Ona predstavlja onaj dio čovječanstva koji ima sljedeću ulogu:

– marginalnu, podređenu, inferiornu, npr.

(engl.) Women are ships and must be manned.
Women are necessary evils.
The fewer women the less trouble.
Women and their wills are dangerous ills.

(hs.) Ženu i izderanu kapu lako je steći.
Dobre žene nemaju ni očiju ni ušiju.
Srećnome žene umiru, a nesrećnome kobile crkavaju.
Tko ženu sluša gori je od žene.
Ženska pamet mačji moždani.

– Mnoge poslovice izražavaju stanje frustriranosti ženskog roda u kulturama u kojima je žena bila objektivno svedena na biće bez osnovnih ljudskih prava, biće kome je negirana samosvijest i nezavisnost, npr.

(engl.) Women have no souls.
Women and their wills are dangerous ills.
Next to no wife a good wife is best.
A woman, a spaniel, and a walnut tree –
– the more you beat them the better they be.
She is a woman and therefore may be woed;
she is a women and therefore may be won.

(hs.) Nema ženstva bez čovjstva.
Žene su Eve, ali ih ima i Adamovog porijekla.
Ženski donos, prazan donos.
Žensko dok se ne uda, ne zna u kojoj vjeri žive.
Tko žensku pamet sluša nema svoje.
U žene je duga kosa, a kratka pamet.

– Žena se u poslovicama vrlo često uspoređuje ili naziva imenima raznih životinja koje obično imaju negativne osobine, npr.

(engl.) A whistling woman and a crowing hen are
two of the unluckiest things under the sun.
A woman has nine lives like a cat.
It is as great a pity to see a woman
weep as to see a goose go barefoot.
Three women and a goose make a market.

- (hs.) Žena je kao mačka.
 Zmija i žena stvar jedna.
 Blebetuša kao žaba.
 Čavka i zla žena što se više pere, to je crnja.

– U poslovicama žene nisu nosioci univerzalnih karakteristika koje se odnose na ljudska bića općenito, nego su samo žene, a ženstvo je prikazano kao nešto nedolično muškarcu. Ako se za ženu kaže da ima mušku odlučnost, mušku pamet, to se smatra komplimentom, međutim, ako se žena suviše približi tim osobinama, to nije dobro jer je onda muškobanjasta, npr.

- (engl.) A wise woman is twice a fool.
 When women reigns the devil governs.
 Women in state affairs are like monkey
 in glass shop.

- (hs.) Katkad je i žena čovjek.
 Tko ženi daje oblasti taj vazda žive u napasti.
 Dobro je kadšto i pametnu ženu poslušati.
 Svaka žena na svog muža nalik.

– Tradicionalno viđenje žene implicira i nameće potrebu iskazivanja kulturno usvojenog feminiteta, npr.

- (engl.) A fair woman without virtue is like palled
 wine.
 A mirror and chastity are two things a
 woman must have.
 A woman without jealousy is like a ball
 without bounce.

- (hs.) Žena muža nosi na licu, a muž ženu
 na košulji.
 Lijepe kolo vode, a ružne kuću kuće.
 Stidan kao mlada nevjesta.
 Dobre žene nemaju ni očiju ni ušlju.

– Kad bi žene zavladaile, nepojmljivo zlo bi zadesilo čovječanstvo, jer tradicija kaže sljedeće:

a) Žene su nevjerne i nepouzdana, npr.

- (engl.) A woman keep secret only she does not know.
 Women and fortune are given to change.
 It is difficult to trust women.
 A woman is a weathercock.

- (hs.) U ženi ni u mački nema vjere.
 Ni u moru mjere ni u ženi vjere.
 U žene ima devet duša.
 Ne vjeruj ljetini dok je ne metneš u ambar,
 ni ženi dok je ne metneš u grob.

b) Žene su brbljave, npr.

(engl.) Many women many words.
Where there is women and geese, there
wants no noise.
Women must have the last word.

(hs.) U žene jedna glava a hiljadu jezika.
Gori je ženski jezik nego Turska sablja.
Jezik ženu bije.
Žene su da zборе, a ljudi da tvore.

c) Žene su plačljive, npr.

(engl.) It is great pity to see a woman weep as to
see a goose go barefoot.
A woman laughs when she can and weeps when
she pleases.

(hs.) Žena uvijek ima kesu suza uza se.
Ženske suze, mačji kašalj.
Žena se uzda u plač, a lupež u laž.

Dakle, vidljivo je da poslovični način izražavanja karakterizira ženu kao nepouzdanu, plačljivu, nevjernu, jednom riječi, žena nije čovjek. Dok je muškarac protagonist kulturnih i civilizacijskih fenomena i kretanja, žena je osuđena i upućena na sferu privatnog života. Ona je kraljica domaćeg ognjišta, npr.

(engl.) The wife is the key of the house.
A good wife and a cat are best at home.
The wife that expects to have a good name
is always at home as if she were lame.

(hs.) Gdje nema žene, ondje nije niti kuće.
Na ženi kuća ostaje.
Žena drži tri ugla kuće, a muž jedan.
Čovjek je gost, a žena domaćin.

Jedina pozitivna uloga žene u narodnim poslovicama je uloga majke, tj. stvoriteljice života. Ona je zapravo više roditeljica čovjeka nego majka, npr.

(engl.) The mother's breath is always sweet.
The mother's side is the surest.

(hs.) Majku i Bog ima.
Nitko nije miliji od majke.
Nad majkom nema prijatelja.

Kulturni stereotip žene ne može prihvatiti mišljenje da žena može biti uspješna u bilo kojim poslovima koji zahtijevaju intelektualni napor, npr.

(engl.) To educate a woman is like, placing
a knife in the hands of a monkey.
Women in state affairs are like monkeys
in glass shop.
A wise woman is twice a fool.
Women have two faults - they can neither
do nor say well.

(hs.) U žene je duga kosa, a kratka pamet.
Žene su da zbore, a ljudi da tvore.
Djevojačka pamet, rosa na listu.
Ženska je male glave, ali je dobra sreća.

U poslovičnom izražavanju hrvatskog ili srpskog i engleskog jezika, položaj udovice je bio veoma težak, npr.

(engl.) He that marries a widow and three children
marries four thieves.
It is as easy to wed a widow as to catch
a dead horse.
A good occasion for courtship is when the
widow returns from funeral.

(hs.) Gdje suza udovička kapne, probije 40 metara
zemlju.
Jadna je žena koja je izgubila muža.
Udovica se i na kola penje, a sve veli neću.

Isto tako neopravdano kao udovice, još u većoj mjeri su starice izložene podsmijehu, npr.

(engl.) Old wives were always good maidens.
(hs.) Trla baba lan da joj prođe dan.

U poslovičnom izričaju, stariji ljudi imaju drugačiju ulogu nego starije žene. Prema njima se iskazuje poštovanje, npr.

(engl.) An old man in a house is a good sign.
(hs.) Bez stara panja siroto ognjište.

4. Zaključak

Uspoređivanjem poslovičnog blaga različitih kultura i jezika vidljivo je da je tradicionalno viđenje žene, tj. kulturni stereotip žene, u većoj mjeri sličan. Za potrebe ovog rada istražen je korpus (ukupno 4000 poslovice) na osnovi kojega se mogu izvući određene pretpostavke o položaju žene u društvu. U poslovičnom izričaju hs. i engleskog jezika stavovi se u većoj ili manjoj mjeri podudaraju, tako da biti žena, u jednom i drugom jeziku, isključuje nezavisnost, samopouzdanje, ambicioznost, intelektualnost, a uključuje nepouzdanost, pričljivost, nevjernost, majčinstvo, inferiornost i sl. što je vidljivo iz brojnih primjera navedenih poslovice.

Iz poslovice je zapravo vidljivo da tradicija nije bila naklonjena ženi, jer su pozitivno orijentirane poslovice o njoj vrlo rijetke, npr.

(engl.) A good wife and health are man's best wealth.
(hs.) Vrlo žena zlata valja.

Analizom poslovičnog blaga moguće je doći do zaključka da je stav prema muškarcima u totalitetu pozitivan u jednom i drugom jeziku, dok su žene vezane uglavnom uz negativne konotacije. Tradicionalno viđenje žene prisutno je i danas u velikoj mjeri, a dihotomija muško/žensko ima malih izgleda da nestane, jer su naslage tradicije dovoljno jake da je podržavaju i u modernom društvu. Stereotipna slika žene vjerojatno je rezultat muškog razmišljanja, što zapravo ukazuje da su poslovice izrazito muška literarna forma. Potencijali žene nisu manji od muških, samo su različiti, što tradicija u poslovičnom izričaju zanemaruje i mjeri ih uglavnom muškim parametrima, odakle zapravo i proizlaze nesuglasice i kontradikcije koje nisu prihvatljive s objektivnog stajališta, jer često se kaže: »Dobro je i ženu poslušati.«

LITERATURA

- Greenberg, Joseph H., *Antropological Linguistics*, Random House, New York, 1968.
Mieder, W., *The Prentice-Hall Encyclopedia of World Proverbs*, The Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1968.
Simpson, J., *The Concise Oxford Dictionary of Proverbs*, Oxford University Press, Oxford, 1985.
Spender, D., *Man made Language*, Routledge and Kegan Paul, London, 1985.
Škarpa, V., *Hrvatske narodne poslovice*, Šibenik, 1909.
Vlajinac, Milan Z., »Žena u narodnim poslovicama«, *Srpski etnografski zbornik*, Knjiga LXXXVII, Narodne umotvorine N^o3, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1975.

Danica Škara: FEMALE IDENTITY EXPRESSED IN PROVERBS OF SERBO-CROATIAN AND ENGLISH LANGUAGE

Summary

Proverbs are the most direct expression of the tradition and spirit of a people. As a woman (girl, wife, mother, widow) has a very specific status in the tradition, there are a lot of proverbs which express it.

The aim of this work is to make research into attitudes toward women, to state some similarities and differences of that attitude in different cultures, with special reference to the proverbial thought of Serbo-Croatian and English language.